

ОТМЕНЯ ЛИ ИЗВЪНРЕДНОТО ПОЛОЖЕНИЕ ИЛИ ОБСТАНОВКА ПРАВОВАТА ДЪРЖАВА?

Давам си сметка, че поставеният от мен въпрос дали извънредното положение или обстановка отменя правовата държава изглежда опасен. Според клишетото нищо не би трябвало да може да отмени конституционния принцип. От юристите се очаква да анализират правните норми и институции, за да докажат, че е възможно удържането на правовата държава и в случаите на извънредно положение, и още повече на „извънредна епидемична обстановка“.

Моят подход обаче няма да е традиционен. След като правото и правните норми предполагат нормално структуриране на условията на живот, един от най-важните въпроси е какво се случва с изключенията и извънредните обстоятелства – дали и доколко те са обхванати от правния ред. Принципът на правовата държава изключва произвола и изисква най-малкото публични институции, които решават възникналите спорове и конфликти в обществото безпристрастно и обективно в съответствие с предварително установени правни принципи (Марчева, 2021). Терминът *rule of law* се превежда по три различни начина на български език – господство на правото, върховенство на правото или върховенство на закона, а българската конституция е възприела понятието „правова държава“. Макар да е ясно, че изразите от различни европейски езици като немския – *Rechtsstaat*, френския – *État de droit*, италианския – *Stato di diritto*, испанския – *Estado de derecho*, не обозначават един и същ феномен, защото зад тях стоят различни национални традиции и опит, всички те обаче имат общо „семантично поле“ в западната политическа цивилизация, свързана с обвързване на държавата от правото (Costa & Zolo, 2007).

Извънредните обстоятелства са по същността си извън нормалния ред на нещата. Това поставя редица въпроси: първо, дали и доколко правото може да предвиди изключенията или поне процедурите за действие при непредвидими изключения; второ, докъде се простира свободата на преценка на държавните органи да установяват извънредни ситуации и да предприемат мерки за излизане от тях; и трето, дали в такива случаи обвързаността на държавата с правото, която стои в основата на принципа на правовата държава, да отстъпва пред политическата необходимост да се защитят здравето и човешкият живот и да се осигури връщане на обществото към нормалния живот.

Реших да поставя по един радикален начин въпроса дали извънредното положение или обстановка отменя правовата държава, предизвикана от Решение №10 от 23.07.2020 г. на КС по к. д. №7/2020 г. КС се произнася по искане на президента за обявяване на противоконституционност на разпоредби от Закона за здравето (чл. 63, ал. 2-7), свързани с разширяване на правомощията на изпълнителната власт за обявяване на „извънредна епидемична обстановка“ и за налагане на временни ограничения на правата на гражданите със заповеди на министъра на здравеопазването. От това решение на КС се очакваше да очертае границите, в които органите на законодателната и изпълнителната власт съответно могат да определят една ситуация като „извънредно положение“ или като „извънредна епидемична обстановка“. Нещо повече, наред с тези понятия съществуват и редица други легални термини като „бедствия“@1@, „аварии“@2@, „кризи“@3@, които са ситуации с

извънреден характер с различна степен на интензивност и също се очаква да бъдат съотнесени към конституционноправния институт на извънредното положение.

Проблемът от юридическа гледна точка е с какви отнапред зададени принципи и правила са обвързани държавните органи, когато решават дали да изберат един или друг правен режим на извънредност, и доколко тази преценка подлежи на юридически контрол. Вместо да се даде отговор на този ключов въпрос, в Решение №10 от 23.07.2020 г. на КС по к. д. №7/2020 г. обаче „извънредното положение“ се обяснява с метафори като „конституционна диктатура“, „конституционна патология“ и „авариен режим на функциониране на конституционната система“. КС подчертава, че „общият белег при всички видове извънредно положение е това, че то представлява отклонение от типичното състояние на установения конституционен ред“. Там, където стига до сравнение на извънредното положение с другите видове кризисни ситуации, КС се произнася по следния начин:

@Обективната действителност изправя съвременните общества пред кризисни ситуации, които действително ги заплашват, като поставят в риск организирания живот на обществото. Те могат да бъдат извънредни (изключителни, внезапни, опустошителни), но да не налагат отклонение от типичното състояние на установения конституционен ред или ограничаване упражняването на права на основание чл. 57, ал. 3 от конституцията. *В такива случаи държавата има свободата да прецени как да овладее ситуацията на криза в обществото* – дали да въведе кризисно управление, което временно се отклонява от типичното състояние на установения конституционен ред (извънредно положение), или да предприеме други по-меки мерки за справяне със създалата се ситуация.

Следователно може да се приеме, че явявайки се „извънредна“, една криза, застрашаваща обществото, не води непременно до обявяване на извънредно положение. Когато тя е в степен, която не налага кризисно управление на държавата (преразпределение на властови функции и правомощия и/или ограничаване упражняването на определени права и свободи на основание чл. 57, ал. 3 от конституцията), овладяването ѝ може да бъде свързано с въвеждане на ситуация, която да помогне в усилията на държавата за нейното преодоляване, без да съществува необходимост от обявяване на извънредно положение. Преценката следователно е винаги конкретна, а в правомощията на висшите органи на държавната власт е вземането на решение, съответно отправяне на предложение за преминаване към такъв „авариен“ режим на функциониране на конституционната система [чл. 84, т. 12 от конституцията](#)).@

На пръв прочит човек може да си помисли, че има някаква техническа грешка, защото не се очаква от КС да използва конструкции от рода на „държавата има свободата да прецени как да овладее ситуацията на криза“. Международните съдилища, например Европейският съд по правата на човека, разглеждат българската държава като едно цяло, когато коментират нейните права и задължения. За КС обаче свободата на преценка би трябвало да е относима към точно определени от конституцията държавни органи по отношение на точно определени въпроси и в ясно установени конституционните граници. Логиката на цялото решение на КС обаче сочи, че не става дума за техническа грешка, а за едно разбиране, че там, където има извънредност, управляващите имат пълна свобода на преценка за това какъв вид извънредност или кризисност е налице и под какъв правен режим да я подведат. При това и разделението на властите (законодателна и изпълнителна) се оказва размито, защото за КС в такива случаи действа „държавата“. И тази свобода на преценка не подлежи на конституционен контрол по отношение на въпросите – първо, дали въобще е налице извънредност или кризисност; и второ, каква е степента на въпросната извънредност, след като са установени два различни режима извънредно положение и

извънредна епидемична обстановка, които се управляват съответно от законодателната и изпълнителната власт.

Отказът от конституционен или юридически контрол върху предпоставките за обявяване на извънредна ситуация, била тя положение или обстановка, отваря пътя към произвола. След като имат пълната свобода на преценка да решат дали ситуацията е извънредна и как точно да я управляват – дали чрез извънредно положение или обстановка, и тази преценка на подлежи на юридически контрол досежно предпоставките за обявяване на едното или другото, то властимащите спират да са обвързани с правото. След като политическото решение за извънредна ситуация е пълна свобода на преценка на управляващите без гаранции срещу произвол, то такова едно политическо решение изключва принципа на правовата държава.

Такъв един анализ може и да изглежда пресилен и продиктуван от неоправдани очаквания от Решение №10 от 23.07.2020 г. на КС по к. д. №7/2020 г. Подходът на КС обаче е притеснителен от гледна точка на конституционния принцип на правовата държава. В голяма степен той напомня на популярната сентенция на Карл Шмит от „Политическа теология: четири глави за понятието суверенитет“, че „не съществува норма, която е приложима към хаоса“ (Schmitt, [1922] 2006, p.13). Върху нея той развива идеята, че „изключителният случай най-ясно разкрива същността на държавната власт“, защото „суверен е този, който решава кое е изключение“. Извънредната обстановка е тази, в която става ясно, че политиката е по-силна от правото, решенията са по-важни от нормите, водещ е ръководителят, а не ръководните правила. Карл Шмит обобщава следното:

@Всеки закон е „ситуационен закон“. Суверенът произвежда и гарантира ситуацията в нейната цялост. Той има монопол върху това окончателно решение. В това се заключава същността на суверенитета на държавата, който трябва да бъде правилно юридически дефиниран, не като монопол на принуда или управление, а като монопол на вземане на решения, при което думата решение се използва в общия смисъл, който тепърва ще се развива. Изключителният случай разкрива най-ясно същността на държавната власт. Тук решението е отделено от правната норма и (парадоксално казано) властта доказва, че произвеждането на право няма нужда да се основава на право.

Изключението е нещо неизмеримо за доктрината на Джон Лок за конституционната държава и рационалисткия осемнадесети век. Живото съзнание за значението на изключението, което е отразено в доктрината на естественото право на седемнадесети век, скоро се губи през осемнадесети век, когато се установява относително траен ред. За Кант извънредният закон не е закон въобще. Съвременната теория на държавата разкрива интересен спектакъл, в който се срещат две тенденции – рационалистката тенденцията, която игнорира извънредното, и тенденцията на естественото право, която се интересува от извънредното и произхожда от съществено различни идеи. Очевидно е, че неокантианец като Келзен не знае какво да прави с изключението. Но рационалистите трябва да се интересуват от това, че самата правна система може да очаква изключението и да „отмени себе си“. Това, че една норма или заповед или отправна точка „установява себе си“, изглежда правдоподобно за изразителите на този вид юридически рационализъм. Но как системното единство и ред могат да се отменят в конкретен случай е трудно да се конструира и все пак остава юридически проблем, доколкото изключението е различимо от един юридически хаос, от всеки вид анархия. Тенденцията на либералния конституционализъм да регулира изключението колкото е възможно по-точно, означава в крайна сметка опитът да се формулира в детайли случаят, при който законът суспендира себе си. Откъде законът получава тази сила и как е логически възможно една норма да е валидна освен в един конкретен случай, който тя не може фактически да определи по какъвто и да е дефинитивен начин?@ (Schmitt, [1922] 2006, 13-14)

През 20-те години на XX век критическата позиция на Карл Шмит към политическия либерализъм е все още умерена. В „Конституционна теория“ той критикува Rechtsstaat в няколко насоки. Той смята, че либералните идеи „фалшиво представят „върховенство на конституцията“ и по този начин заобикалят съществения политически въпрос относно учредителната власт“ (Schmitt, [1928] 2008, p. 105). Наред с това Карл Шмит представя и „картината на вечна дискусия без шанс за заключение“ в парламентарните дебати (Schmitt, [1928] 2008, p. 87). Той заема и следната критическа позиция към правовата държава, така както е уредена във Ваймарската конституция:

@Напълно осъщественият идеал на буржоазната Rechtsstaat достига връхна точка в съответствието на целия държавен живот с общите съдебни форми. Според този идеал за Rechtsstaat трябва да има процедура за всеки вид несъгласие и спор независимо дали между най-висшите държавни служители, между държавни служители и индивиди; или във федералната държава между федерацията и щатите независимо от вида на конфликта, предмета на спора, решенията се достигат в съответствие с юридическа процедура. Разбира се, често не се доглежда това, че най-важните предпоставки на този тип процедура са валидни, общи норми. Защото съдията е „независим“ само докато има валидна норма, от която той е безусловно зависим, като под „норма“ се разбира само общо правило, установено отнапред [...] Съдията сам по себе си никога не може да има власт или авторитет независимо от валидността на закона [...] Държавата не е просто съдебна организация. Тя е също така нещо различно от един просто неутрален член на орган за решаване на конфликти или арбитър. Нейната същност лежи във факта, че тя достига до политическото решение@ (Schmitt, [1928] 2008, p. 176)

Карл Шмит смята, че включването на съдии и юристи при тълкуването на правните норми създава най-малко двузначност, а в най-лошия случай – хаос. Тъй като тълкуването на законодателство може да бъде само „непряка реч“ (разказана през очите на тълкуващия), за всеки правен ред, който се основава на върховенството на закона, е вътрешноприсъщо да бъде нестабилен (Meierhenrich & Simons, 2016, p. 30).

През 1930 г. Карл Шмит рязко сменя езика и емоционалната окраска на своята аргументация. Оприличава либералните теоретици на правовата държава като Роберт фон Мол с „голяма банда крадци“: „Когато „земният Бог“ пада от своя трон [...], тогава политическите партии заколват мощния Левиатан и всяка си отрязва своето парче плът от неговото тяло“ (Schmitt, [1930] [1940] 1994, S. 152). Задълбочен съвременен анализ на критиката на Карл Шмит срещу либерализма прави Джон Макормик в перспективата на политиката като технология (McCormick, 1997).

През 1935 г. Шмит не само отхвърля Rechtsstaat като институционален дизайн, но и директно твърди, че тя уврежда „народната общност“ и е несъвместима със „съвременното националсоциалистическо положение“ (Schmitt, 1935a, S.9). Той обобщава, че законите на либералната Rechtsstaat не са нищо повече от „разписание на бюрократична машина“ (Schmitt, 1935c, S. 192). Целта му е да отрече формализма на правото, който блокира нацисткия проект за водаческа държава, изградена върху принципа за върховенство и неограниченост на Фюрера. Според Шмит потенциалът на харизматичното не може да бъде оползотворен, ако водачът бъде „завързан“. Неговата „решителност“ стои в основата на „решението“, което не следва да бъде ограничавано от формални законови рестрикции. Той изтъква, че формализмът в Rechtsstaat води до неспособност да се уредят изключенията „в случай на крайна опасност, заплаха за съществуването на държавата“ (Schmitt [1922] 2006, p. 6). Според него, така както е теоретизирано от юридическия позитивизъм, правото никога не може да бъде нещо повече от „ерзац суверен“, институция, която „свърхкомпенсира“ за

отсъствието на истински суверен. Стига и още по-далеч, като твърди, че тази липса на истински суверен представлява изначално нестабилна ситуация, която рано или късно ще изисква извънредни мерки (Meierhenrich & Simons, 2016, p. 30).

И тук не става дума само за теоретична критика на Карл Шмит срещу Rechtsstaat. Скоро след като Хитлер завзема властта в началото на 1933 г., в нацистка Германия започват дебатите между юристите, привърженици на националсоциализма, дали понятието за Rechtsstaat следва да бъде изоставено, или да бъде възприето и модифицирано в съответствие с повелите на „германската революция“. Те продължават в периода 1933-1936 г. и в тях се изправят един срещу друг юристи с разнообразни възгледи и пристрастия, които могат да бъдат разделени в два противоборстващи лагера (Meierhenrich, 2018, p. 96). От едната страна застават умерените теоретици около Ото Кьолройтер, които се стремят да запазят терминологията и част от институционалната рамка на Rechtsstaat в нацистката аргументация за държавата и правото. А във втория лагер около Карл Шмит се позиционират онези, които настояват за премахване на старата номенклатура и изработване на нов език, с който по революционен начин да се ревизират институциите на държавата (Meierhenrich, 2018, 96-97). Тук се чуват гласове, че усилията да се рециклира езикът на Rechtsstaat е резултат от „мързел“, присъщ за младите умове на поколения либерали (Krauß, 1935, S. 83). Започват и препирни кои от предложените неологизми най-добре съответстват на националсоциалистическата идеология.

Съвременният изследовател на националсоциализма в контекста на конституционното право Питър Колдуел охарактеризира този период като „хищна опортюнистична борба между фракции“ (Caldwell, 1994, p. 400). Според Михаел Столайс „сблъсъците между партия и държава, между прерогативна държава и нормативна държава, между авторитарни и тоталитарни течения намират израз в терминологията на правото.“ (Stolleis, 1998, p. 103). Те обаче остават нерешени до края на националсоциалистическия режим. Столайс анализира как фронтлайнерите плътно следват неговото развитие в съответните етапи. Първата фаза на широка и ентузиазизирана подкрепа (1933-1934 г.) е последвана от години на вътрешна и външна консолидация (1935-1938). В доктрината на административното право се наблюдава последващо смълчаване на първоначалните ентузиастични с националсоциалистически възгледи. Впоследствие се появяват и първи наръчници, написани от „водещи националсоциалистически теоретици на административното право“ (Stolleis, 1998, 104).

За дебатите за Rechtsstaat в нацистка Германия през 1933-1936 г. Карл Шмит обобщава, че техните „философски усилия не са неюридически размишления, а необходимата част от юридическата дейност за изясняване на едно важно и съдбоносно понятие“ (Schmitt, 1935b, S. 88). В крайна сметка Карл Шмит и неговите привърженици печелят и в края на 30-те години на XX век терминът Rechtsstaat е прочистен от езика на Третия райх.

Постепенно в хода на „германската революция“ Карл Шмит започва да се отдалечава от идеята за закона като институционално ограничение на властта и преформулира самото понятие за закон. Законът вече не е назадничава абстрактна норма, а гледащо напред конкретно решение. През 1935 г. той обявява, че закононото управление вече не означава нормативно управление, а прерогативно управление. Идеята за закон става синоним на „плана и волята“ на Хитлер (Schmitt, 1935d, S. 439).

Тъй като обаче в първите години на нацисткия режим не всички действащи закони могат да бъдат отменени или пренаписани, Карл Шмит предлага компромисно решение. В неговата нова теоретична конструкция законите продължават да изпълняват своята регулативна функция, но се тълкуват като норми, изпразнени от материалните ценности,

които ги характеризират към момента на тяхното приемане и влизане в сила. Така един закон, приет по времето на Вилхелм II (1890-1918) или след приемането на Ваймарската конституция от 1919 г., се запазва, при условие че оперира само като „функционална норма на бюрократичния апарат“ и ако не се прилага с ценностите на „старата държава“ (Schmitt, 1934, S. 717). В този контекст Шмит призовава съдиите да тълкуват „абсолютно и безусловно“ всички генерални клаузи в германското право през призмата на нацистката идеология. Така „генералните клаузи“ се инструментализират в нацисткото право и се превръщат във „входове“, през които нацистката правна мисъл влиза в сградата на Rechtsstaat, за да я демонтира отвътре (Rüthers, [1968] 2005, S. 262).

Карл Шмит радикално преформулира и какво означава да се действа в съответствие със закона. Той отхвърля рационалистичната концепция за законово самообвързване на държавата като ненужно препятствие с поредица от реторични въпроси. Как би могъл нацисткят суверен „да планира“, ако е ограничен от законодателните отговори на миналото? Как би могъл Фюрерът да защитава държавата, включително в извънредното положение, ако ръцете му са вързани от принципа на законосъобразност? Според Шмит трябва да се изостави принципът за разделение на властите, който не позволява да се осъществява „планиране“ в управлението. Той „демонстрира“ това с пример как Върховният съд на САЩ през 1935 г. обявява за противоконституционен Закона за националното индустриално възстановяване. Карл Шмит смята, че в резултат на това американският президент Франклин Делано Рузвелт се оказва с „вързани ръце“ и не може да смекчи икономическите последици от Голямата депресия през 30-те години на XX век. От друга страна, Фюрерът в германската водаческа държава не е ограничен от парламентарен или съдебен контрол и от каквито и да било институционални checks and balances и именно заради това нацистка Германия стои в авангарда на юридическите иноватори в международната система (Schmitt, 1935d, S. 439).

Далеч се стига по тази линия на развързване на ръцете на властта без правни ограничения, когато се теоретизира ролята на правораздаването в националсоциалистическата държава. Карл Шмит описва съдиите като „колаборатори на волята и плана на Фюрера“ (Schmitt, 1935e, S. 924). Независимо дали така отредената им роля ще се интерпретира като интелектуално понижаване или като политическо издигане на ролята на съдиите, безспорно е, че Шмит вижда съдията като подчинен не на закона, а на Фюрера. Правораздаването в нацистката концепция не е ограничено от такива принципи като неутралност, обективност и безпристрастност. От съдията не се очаква да подвежда фактите под публично оповестени абстрактни правни норми, а да сътрудничи на Фюрера, като попълва всяка празнота в закона, съобразявайки се с принципите на националсоциализма и с волята на Хитлер. Широката съдебна дискреция в нацистката практика означава да се конкретизират генералните клаузи в правото, като се предвиждат очакванията на Фюрера за това как трябва да се решават съдебните дела.

Карл Шмит дава отговор на въпроса как да се осигури прилагане на новия нацистки закон в съдебната практика. Той смята, че легализация на нацистките нрави не може да се осъществи нито по пътя на кодификация, нито по пътя на изменения на законите, защото и двата пътя ще доведат до нова ера на нормативизъм и господство на „изкривяемите букви на хиляди закони“ (Schmitt, 1935e, S. 921). Вместо това Шмит предлага да се съчетават две основни практики – модификация на избрани законови разпоредби и „Насоки“ за правораздаването (Schmitt, 1935e, 922-923).

Ефективността на някои законодателни изменения в нацистка Германия през 30-те години на XX век надминава и най-зловещите очаквания. На 28 юни 1935 г. със законово

изменение е премахната забраната за прилагане на германския наказателен кодекс по аналогия. Очевидно целта е да се даде възможност на съдиите – активисти на националсоциализма от средата на 30-те години на XX век, да конструират престъпления по аналогия отвъд замисъла и логиката на законодателя. По този път с отмяната на една неудобна законова норма се събаря цялата либерална архитектура на германския наказателен кодекс от 1871 година. Същевременно за кратко време, без „усмирителната риза“ на забраната за аналогия, нацисткото наказателно право става неразпознаваемо и минава всякакви граници на нормалността (Rüthers, [1968] 2005, 185-188).

„Насоките“ за правораздаването се дават по две линии. Първата е чрез законодателната техника на Преамбюл, който „напоява“ формалния закон с материалните ценности на националсоциалистическата идеология. Втората линия е чрез инструменти на уеднаквяване на съдебната практика, като „правила за тълкуване“ и други писма от Министерството на правосъдието до съдиите в страната. От октомври 1942 г. до декември 1944 г. германските съдии ежесечно получават такъв тип насоки за унифициране на „нацисткото правосъдие“. Според исторически изследвания „в по-малко критични области“ съдиите и бюрократите на Третия райх са оставени да вършат нещата по най-добрия за тях начин (Caplan, 1988, p. 200).

Един от съвременните изследователи на нацисткото право – Йенс Майерхенрих, обобщава, че нацистките съдии правораздават с един „пристрастен наблюдател“ наум: те трябва да притежават способността да застанат вън от себе си и да погледнат на своето съдебно поведение все едно през очите на Хитлер (Meierhenrich, 2018, p. 125). Като „човека отвътре“ този въображаем арийски наблюдател представлява гласа на „нацисткото съзнание“ (Koonz, 2003). През юли 1933 г. в Ютербог е основан лагер, който се превръща в „символ на съдийското обучение в Третия райх“ в духа на националсоциализма. Там се провеждат няколкоседмични курсове по право, геополитика, икономика, расова доктрина и спорт, след които се полагат изпити. При успешно преминаване юристите получават сертификат, без който не могат да бъдат назначени за съдии в нацистка Германия (Pauer-Studer & Velleman, 2015, 14-15).

Няма съмнение, че разбирането на Карл Шмит за извънредното положение изначално изключва идеята за обвързване на властта с правото. Това се потвърждава и от неговото участие в дебатите за Rechtsstaat в нацистка Германия 1933-1936 г., с което той има основна роля за елиминирането на всякакви терминологични или идейни останки от правовата държава. По тази линия на практика се стига до крайности, които не само позволяват на правото да се гледа като на подчинено на политиката, но и да се обезличи самата идея за закон и правосъдие, като се сведе до съответствие с волята на водача, за когото се твърди, че осъществявал съдържателно представителство на народната общност.

Проблемно от юридическа гледна точка е кой и как решава кое е изключение или извънредност и в каква степен е изключение или извънредност. Ключов е и въпросът за границите, в които мерките за преодоляване на извънредната ситуация могат да навлизат в сферата на човешките права, а също и кои са легитимните процедури за това. Когато ясно си дадем сметка, че мисленето с категориите на извънредното положение има голяма вероятност да изключи принципа на правовата държава, то няма да си позволяваме да се налага матрицата на извънредност върху всяка необичайна, стресова или кризисна ситуация. При последните не може да става дума за отмяна или ограничаване на човешките права и при тях от държавата се очаква да действа повече със защитни, отколкото със санкционни мерки спрямо гражданите.

БЕЛЕЖКИ

¹ Според чл. 2 от Закона за защита при бедствия „Бедствие е значително нарушаване на нормалното функциониране на обществото, предизвикано от природни явления и/или от човешка дейност и водещо до негативни последици за живота и здравето на населението, имуществото, икономиката и за околната среда, предотвратяването, овладяването и преодоляването на което надхвърля капацитета на системата за обслужване на обичайните дейности по защита на обществото.“

² С термините „авария“ и „ядрена и радиационна авария“ борава Законът за защита при бедствия.

³ Съгласно чл. 3, ал. 2, т. 4 от Закона за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност Националната сигурност предполага и изисква „управление и преодоляване на кризи“.

⁴ „Генералните клаузи“ са отговори на празнотите в германското право. Като пример за генерална клауза в частното право се дава принципът на добросъвестността („Treu und Glauben“), а по-общо – принципът на справедливостта (Billigkeit) и др.

БИБЛИОГРАФИЯ

Марчева, Д. (2021) *Конституционният принцип на правовата държава*. С.: Нов български университет.

Caldwell, P. (1994) National Socialism and Constitutional Law: Carl Schmitt, Otto Koellreutter, and the Debate over the Nature of the Nazi State, 1993–1937, *Cardozo Law Review*, 1994, Vol. 16, 399-427.

Caplan, J. (1988) *Government without Administration: State and Civil Society in Weimar and Nazi Germany*. Oxford: Clarendon Press.

Costa, P., Zolo, D. (2007) eds. *The Rule of Law. History, Theory and Criticism*. Law and Philosophy Library, Vol. 80. Springer.

Koonz, C. (2003) *The Nazi Conscience*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.

Krauß, G. (1935) *Erwiderung*. – In: Krauß, G., Schweinichen, O. *Disputation über den Rechtsstaat*. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 70-83.

McCormick, J. (1997) *Carl Schmitt's Critique of Liberalism: Against Politics as Technology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Meierhenrich, J. (2018) *The Remnants of the Rechtsstaat. An Ethnography of Nazi Law*. Oxford University Press.

Meierhenrich, J., Simons, O. (2016) eds. *The Oxford Handbook of Carl Schmitt*. Oxford: Oxford University Press.

Pauer-Studer, H., Velleman, J. (2015) *Konrad Morgen: The Conscience of a Nazi judge*. Palgrave Macmillan.

Rüthers, B. [1968] (2005) *Die unbegrenzte Auslegung: Zum Wandel der Privatrechtsordnung im Nationalsozialismus*, 6 ed. Tübingen: Mohr.

Schmitt, C. [1922] (2006) *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty* (transl. G. Schwab). Chicago: University of Chicago Press.

Schmitt, C. [1928] (2008) *Constitutional Theory* (transl. J. Seitzer). Durham: Duke University Press.

Schmitt, C. (1930) *Staatsethik und pluralistischer Staat*, *Société Française de Philosophie, Bulletin*, 1930, No. 35, 28-41. repr. Schmitt, C. *Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar-Genf-Versailles 1923-1939*. 3 ed. Berlin: Duncker & Humblot, [1940] 1994, 151-165.

Schmitt, C. (1934) *Nationalsozialismus und Rechtsstaat*, *Juristische Wochenschrift*, 1934, Bd. 63, 713-718.

Schmitt, C. (1935a) *Der Rechtsstaat*. In: Frank, H. (eds.) *Nationalsozialistisches Handbuch für Recht und Gesetzgebung*. Munich: Zentralverlag der NSDAP, 1935.

Schmitt, C. (1935b) *Nachwort*. – In: Krauß, G., Schweinichen, O. *Disputation über den Rechtsstaat*. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1935, 84–88.

Schmitt, C. (1935c) *Was bedeutet der Streit um den ‘Rechtsstaat’?*, *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, 1935, Bd. 95, H. 2, 189-201.

Schmitt, C. (1935d) *Die Rechtswissenschaft im Führerstaat*, *Zeitschrift der Akademie für Deutsches Recht*, 1935, Bd. 2, 435-440.

Schmitt, C. (1935e) *Kodifikation oder Novelle? Über die Aufgabe und Methode der heutigen Gesetzgebung*, *Deutsche Juristen-Zeitung*, 1935, Bd. 40, 919-925.

Stolleis, M. (1998) *The law under the swastika. Studies on legal history in Nazi Germany*. (transl. T. Dunlap). University of Chicago Press.